

Ústav české literatury a literární vědy, oddělení komparatistiky

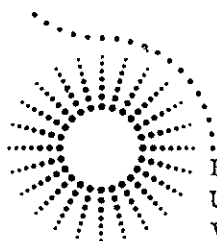
Prof. Dr. phil. Josef Vojvodík, M.A.
Josef.Vojvodik@ff.cuni.cz

Posudek na disertační práci mgr. Patricka Flacka

The Expressiveness of Experience
a structural and phenomenological account
of the Russian formalists' "aesthetic of estrangement"

Jako hlavní úkol své disertační práce si mgr. Patrick Flack stanovil diferencovanou rekonstrukci a zhodnocení estetiky a teorie umění ruského formalismu, především teorie *ozvláštnění* (*ostranenie*) Viktora B. Šklovského, a jeho filozofických implikací ve vztahu k strukturalismu Pražské školy a k fenomenologii. Pro formalisty existovala estetika výhradně jako umělecko-vědní disciplína, homologicky spojující všechny obecné teorie umění (poetika, výtvarné umění, hudba, divadlo, film atd.), jak modelově ukázal Boris Ejchenbaum v *Poetice kina* (1927). Estetiku v její tradiční formě (jako funkcionální, stejně tak jako normativní teorii) formalisté odmítali. Klíčovými pojmy či kategoriemi zkoumání předkládané práce a zároveň teoretickými východisky uvažování mgr. Flacka jsou kategorie („expresivity“) vnímání a (estetické, přesněji *aisthetické*) zkušenosti: kategorie, zaujímající centrální pozici ve fenomenologii i ve formalistické teorii umění a také v českém strukturalismu. Z této pozice se mgr. Flack zabývá také vazbami mezi formalismem, strukturalismem a - bohužel až v závěrečné kapitole a více či méně jen v náznacích - fenomenologií vnímání M. Merleau-Pontyho a literární hermeneutikou a estetikou Gustava Špeta na fenomenologické bázi. Právě v poválečných letech, na počátku 50. let 20. století, modifikoval Merleau-Ponty pod vlivem strukturální lingvistiky Ferdinanda de Saussurea a estetiky André Malrauxe svoji původní fenomenologii obrazu (a *obrazovosti*) ve prospěch kreativního výrazu a zintenzivnění smyslové zkušenosti.

Na základě rekonstrukce a pokusu o nové zhodnocení těchto vazeb chce předkládaná práce sledovat také vztah mezi smyslovou zkušeností, mezi modí

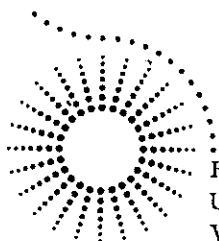

Ústav české literatury a literární vědy, oddělení komparatistiky

estetické zkušenosti a uměním(i), což jistě není novým tématem, nicméně mgr. Flack se pokouší o jeho novou teoretickou reflexi vzhledem k tradici formalismu a strukturalismu. Odůvodněně podotýká, že vztah mezi formalismem, strukturalismem a fenomenologií byl v minulosti zdůrazňován i zpochybňován a že mu jde v jeho práci o rekonstrukci dosud, jak píše, neprozkoumaného potenciálu mezi nimi. Někteří badatelé - např. Elmar Holenstein - interpretují Jakobsonův strukturalismus jako *fenomenologický* strukturalismus (viz k tomu Patočkovu diskusi Holensteinovy práce¹), zatímco např. Paul Ricœur spatřuje ve strukturalismu „protifenomenologický intelektualismus“. V této souvislosti třeba upozornit také na rekonstrukce vztahu mezi formalismem, strukturalismem, fenomenologií a ruskou a českou avantgardou ve studiích Zdeňka Mathausera (např.) v jeho knize *Básnivé nápovědi Husserlovy fenomenologie* (Praha 2006). V tištěné podobě předkládané disertační práce by alespoň odkaz na Mathauserovo uvažování a na Patočkovu diskusi Holensteinovy práce neměl chybět.

Na tomto místě třeba vyzdvihnout, že Patrick Flack disponuje rozsáhlými a fundovanými znalostmi vývoje teorie umění formalismu a strukturalismu a stejně tak schopností rekonstruovat epistemologické pozice jejich teoretiků. Méně přesvědčivou zůstává v předkládané verzi jeho práce snaha o propojení těchto estetických a umělecko-teoretických konceptů s fenomenologií a filozofií obecně, ačkoliv je objasnění filozofické dimenze teorie umění a estetiky ruského formalismu proponováno v úvodu disertační práce. Pro její knižní vydání bude nezbytné zabývat se důkladněji intenzivní recepcí Kanta v ruském formalismu, Husserlovou návazností na Kanta a kantovskou myšlenkovou figurou transcendentálního zdůvodnění, jakkoliv jde Husserlovi současně také o překonání Kantových transcendentálně filozofických východisek, mj. přehodnocením a vyzvižením „nižších“ schopností ducha (viz k tomu posmrtně [a poprvé v Praze 1939] vydanou Husserlovu *Erfahrung und Urteil* a XI. svazek Husserliany *Analysen*

¹ Jan Patočka: Roman Jakobsons phänomenologischer Strukturalismus. In: J. Patočka: *Texte, Dokumente, Bibliographie*. Oikúmené - Karl Alber Verlag: Freiburg i. Br., München, Prag 1999, s. 409-418.

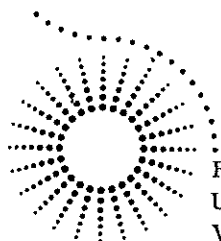
Ústav české literatury a literární vědy, oddělení komparatistiky

zur *passiven Synthesis*, 1966).² V této souvislosti by bylo jistě podnětné zaměřit se také na Špetovu kritiku Kanta, jeho dualismu rozdělení rozumově-pojmového a smyslového světa, a Husserla (v disertaci *Javlenie i smysl*, 1914), zejména jeho koncepcce senzualní „hyle“ jako komplexu smyslových dat bez vlastní, na význam a smysl zaměřené intencionality, neboť podle Špeta disponuje již samotný hyletický fakt na smysl orientovanou intencionalitou.

Husserl si byl již v době vzniku *Idejí* (1913) vědom, že fenomenologické redukci je vlastní estetická perspektiva, s čímž souvisí důraz na fantazii (požadavek, že fenomenolog musí „operovat i ve sféře fikce“) jako zvláště preferované pole fenomenologických deskripcí, ovšem fantazie zůstává u Husserla spojená s vnímáním, s paradigmatickým vnímáním, na něž je napojena fenomenologická nauka o podstatách. „*Anschauung*“ se v Husserlově fenomenologii stává přístupem k idejím prostřednictvím vnímání. Třebaže tato koncepcce našla záhy své kritiky (Heidegger ad.), podstatné je, že smyslové „*Wesensschau*“ je vlastní estetická struktura, nikoliv ve smyslu určité teorie umění, ale jako specifická forma něčeho obecného, co nelze konstruovat logicky, jde mnohem spíše o „logos estetického světa“. V estetickém „postoji“ se jedinečným způsobem spojuje *smyslovost* a *mysl*. Na tomto místě třeba upozornit na fenomenologii „smyslových prahů“ („*Sinnesschwellen*“) jako vazeb mezi smyslovostí a jednotlivými uměleckými médii, kterou rozvíjí Bernhard Waldenfels. Nabízí se totiž otázka, do jaké míry je Šklovského „*ostranenie*“ vnímání „kompatibilní“ s Husserlovou teorií „protipřirozeného postoje“ („*Widernatürliche Einstellung*“).³ Husserl uvažuje o „protipřirozeném směru nazírání a myšlení“, které má zprostředkovat *jiné* vidění světa, které právě Bernhard Waldenfels charakterizuje ve vztahu k fenomenologii Husserla a Merleau-Pontyho jako „*odychylující se vidění*“ („*abweichendes Sehen*“).

² Viz k tomu práci: Iso Kern: *Husserl und Kant. Eine Untersuchung zu Husserls Verhältnis zu Kant und zum Neukantianismus*. Den Haag [Phaenomenologica 16] 1964.

³ E. Husserl: *Logische Untersuchungen. Zweiter Teil. Husserliana XIX*. Ed. Ursula Panzer, Den Haag 1984, s. 14

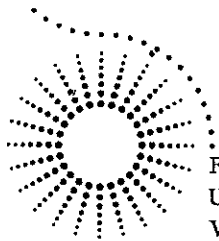

Ústav české literatury a literární vědy, oddělení komparatistiky

Na druhé straně by bylo možné zmínit, jako určitou „protiformalistickou“ pozici, blízkou myšlení stoupenců Formálně-filozofické školy (Špet, Tomaševskij, Žirmunskij ad.), také Bachtinovu kritiku čistě „materiálové estetiky“ formalismu v jeho rozsáhlé studii „Problema soděržanija, materiala i formy v slovesnom chudožestvennom tvorčestve“ (in: *Voprosy literatury i estetiky*, 1975, s. 6-71), která podle Bachtina nahrazuje kulturně filozofickou podstatu umění scientisticko lingvistickou bází, která nevede k poznání podstaty literárního díla. Do popředí staví Bachtin estetické „zření“ („vidění“) jako akt celistvostního vnímání. Je zřejmé, že i přes určitou blízkost některých stoupenců formalismu (Tyňanova, Ejchenbauma ad.) k esteticko-filozofickému myšlení zmíněné Formálně-filozofické školy, je třeba více diferencovat jednotlivé epistemologické pozice.

Podnětným a dosud málo prozkoumaným pojítkem mezi strukturální lingvistikou a fenomenologií by pro uvažování Patricka Flacka mohla být - pro knižní verzi jeho práce - pozice přímého Husserlova holandského žáka Hendrika J. Pos[e], který ve svém lingvisticko-fenomenologickém zkoumání tematických oblastí řeči, afektu a subjektivity spojuje jednak určité aspekty (Rickertova) novokantismu, jednak fenomenologický princip „ideálnosti smyslového“ („*Idealität des Sinnlichen*“). Pos se intenzívně zabýval strukturalismem Nikolaje Trubeckého a Romana Jakobsona, který o Posovi píše jako o „vynikajícím holandském filozofu řeči“ (R. Jakobson: *Selected Writings*. Vol. I: *Phonological Studies*, Den Haag 1971, s. 301, 423, 637; Vol. II: *Word and Language*, s. 583, 714). Zvláště zajímavá je však v této souvislosti Merleau-Pontyho reflexe Posova lingvisticko-filozofického uvažování (M. Merleau-Ponty: *Signes*, 1960, s. 106, 131).

Závěrem možno shrnout, že i přes zmíněné připomínky představuje předkládaná práce mgr. Patricka Flacka *The Expressiveness of Experience. A structural and phenomenological account of the Russian formalists' "aesthetic of estrangement"*

FILOZOFICKÁ FAKULTA
UNIVERZITY KARLOVY
V PRAZE

5

Ústav české literatury a literární vědy, oddělení komparatistiky

v nejednom ohledu pozoruhodný příspěvek k poznání vazeb mezi formalismem, strukturalismem a fenomenologií a proto **jednoznačně** navrhuji přijmout práci jako podklad úspěšného obhájení a udělení akademického titulu Ph.D.

Prof. Dr. phil. Josef Vojvodík, M.A.

V Praze dne 07. března 2011